

## ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ

Зобов'язальне право є найбільшою підгалуззю цивільного права, його норми регулюють широке коло суспільних відносин, включаючи відносини у сфері авторського права, яке в умовах ринкового господарювання, численних творчих та науково-технічних досягнень є однією з найбільш динамічних галузей права.

Використання результатів творчої діяльності скрізь призму норм зобов'язаного права має цілу низку своїх проявів. У зв'язку з цим ми маємо розглянути не тільки спеціальні рівні правового регулювання авторських відносин, але й загальний цивільно-правовий рівень, що починається з юридичних фактів, які породжують цивільні права та обов'язки. Тому теоретичне дослідження підстав виникнення зобов'язань в авторському праві є вчасним та актуальним, має практичний сенс та наукову цінність.

Сформульовані у статті теоретичні висновки ґрунтуються на загальних досягненнях юридичної науки, в тому числі на результатах досліджень таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як С. С. Алексеев, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, В. Б. Ісаков, О. С. Йоффе, Є. А. Суханов, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova та ін. Вивчення та аналіз праць цих науковців дали змогу визначити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та проаналізувати питання, що постають на сучасному етапі у досліджуваній сфері. Метою дослідження є комплексний науково-теоретичний аналіз підстав виникнення зобов'язань у сфері авторського права.

Зобов'язання в авторському праві, як і всі інші цивільні правовідносини, виникають на основі юридичних фактів (сукупності юридичних фактів), які прийнято називати підставами виникнення зобов'язань.

У научній та навчальній літературі під юридичними фактами розуміють конкретні життєві обставини, що викликають відповідно до норм права настання тих або інших правових наслідків — виникнення, зміну чи припинення правовідносин [1, с. 10]. Вже з цього визначення можна відзначити своєрідність юридичних фактів, яка виявляється у тому, що, по-перше, юридичні факти — це конкретні життєві (фактичні) обставини, які є фрагментом дійсності, і по-друге, це — обставини, визнані нормою права, прямо або побічно відображені у законодавстві (юридичні обставини).

Таким чином, для настання юридичного факту значення мають дві обставини: фактична і юридична. Наприклад, для отримання дозволу на використання твору, недостатньо норми права, яка регулює порядок його надання. Для цього необхідна фактична обставина — бажання особи на отримання такого дозволу і згода автора на його надання та юридична обставина — укладання ліцензійного договору між автором (ліцензіаром) та зазначеною особою (ліцензіатом).

Окрім цього, принципово важливим та характерним для приватного права є те, що авторські правовідносини, як і будь-які інші цивільні правовідносини,

можуть виникати як із дій осіб, які встановлені цивільним законодавством, так і з дій, що у законодавстві прямо не зазначені, але породжують відповідні права й обов'язки сторін за аналогією права.

Зобов'язання у сфері авторського права виникають з найрізноманітніших юридичних фактів (підстав). З часом у процесі розвитку авторського права число таких фактів (підстав) збільшується, тому перед наукою постає завдання їх систематизації.

Первісним та загальнотеоретичним є поділ юридичних фактів на види, за вольовим критерієм, виділяють дії, тобто обставини, які залежать від волі людини, і події — юридичні факти, які виникають, змінюються та припиняються окрім волі людей. Дії у свою чергу поділяються на правомірні та неправомірні. Що стосується правомірних дій, то ними можуть бути юридичні акти та юридичні вчинки.

У юридичній літературі зустрічається класифікація юридичних фактів за ознакою характеру наслідків, які настають внаслідок існування певних обставин, за цією ознакою вони поділяються на: юридичні факти, з існуванням яких пов'язано виникнення правовідносин, тобто юридичні факти, що встановлюють право; юридичні факти, наявність яких призводить до трансформації правовідносин — це такі юридичні факти, що змінюють право; юридичні факти, з настанням яких правовідносини припиняються, тобто юридичні факти, які припиняють право.

Існування зазначеної класифікації, безумовно, має певне теоретичне значення для повного і всебічного розгляду юридичних фактів, однак слід зазначити, що взаємозв'язок юридичних фактів та правовідносин — це динамічний, а не статичний правовий зв'язок, його складовими частинами є виникнення, зміна, припинення прав і обов'язків, які не рідко мають різницю у часі та просторі, але все одно повинні розглядатися не як відокремлені стадії, а як етапи єдиного процесу.

З цього приводу В. Б. Ісаков зазначає: «Юридичні факти, які встановлюють, змінюють або припиняють правовідносини, слід розглядати не як ізольовані фактичні передумови (саме так вони найчастіше розглядаються), а як ланки єдиного процесу розвитку фактичної основи правовідношення. Ця фактична основа проходить етап формування, на якому накопичуються елементи складу, внаслідок яких виникає правовідношення (дії, події, операції, акти), потім, після його виникнення, на цю основу накладається новий «шар» юридичних фактів (перш за все це акти реалізації прав і обов'язків) і, нарешті, завершаючою ланкою виступають юридичні факти, які припиняють право» [1, с. 63].

Теорія цивільного права встановлює певні рівні розподілу юридичних фактів як підстав виникнення цивільних правовідносин: загальний, спеціальний та окремих. Загальний рівень встановлює підстави виникнення цивільних правовідносин, він є найбільш широким та охоплює всі види правовідносин у цивільному праві. Спеціальний рівень характеризується інституційним порядком виникнення правовідносин, так книга 4 «Право інтелектуальної власності» ЦК

України містить ст. 422 — Підстави виникнення (набуття) права інтелектуальної власності. На окремий рівень можемо винести виникнення правовідносин в авторському праві, так, згідно з авторським законодавством підставою виникнення авторського права є створення твору (цей юридичний факт належить до категорії юридичних фактів).

Загальними підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, згідно зі ст. 11 ЦК України, є:

- договори та інші правочини;
- створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;
- завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;
- інші юридичні факти.

Отже, ЦК України не наводить вичерпного переліку підстав виникнення цивільних прав та обов'язків. Поняття «інші юридичні факти» охоплює як правомірні, так і неправомірні дії, котрі можуть взагалі не згадуватись у законі, окрім цього до зазначеної групи відносять події, приписи закону, рішення тощо. Отже, в результаті наявності великої кількості та різноманіття підстав виникнення цивільних правовідносин надати у законі їх вичерпний перелік просто неможливо.

Кожен із юридичних фактів, зазначених у ст. 11 ЦК України, може бути підставою виникнення зобов'язань в авторському праві, однак зазвичай для цього необхідно поєднання декількох юридичних фактів, тобто утворення сукупності юридичних фактів.

Найбільш поширеними підставами виникнення зобов'язань та перетворення абсолютних правовідносин у відносні вважаються договори та інші правочини. Є. О. Харитонов пропонує також звернути увагу на певну непослідовність відображення співвідношення абсолютних та відносних прав у ЦК України. Перші є умовою реалізації других, хоча також можуть слугувати підставою для набуття лише абсолютних прав [2, с. 147]. Отже, по аналогії, говорячи про підстави виникнення зобов'язань в авторському праві, в першу чергу має йтися про набуття прав самостійними діями суб'єктів авторського права (створення творів у галузі науки, літератури або мистецтва), а потім вже про правочини та договори.

Підставою виникнення зобов'язань в авторському праві може бути створення твору у галузі науки, літератури та мистецтва. Проте слід зазначити, що зобов'язання виникають не внаслідок самого факту створення твору, а завдяки наявності додаткових умов: це може бути видання роману або укладання видавничого, постановочного чи будь-якого іншого авторського договору. Окрім цього, результати творчої діяльності у даному випадку повинні: відповідати принципам моралі, бути охороноспроможними, а також об'єктивно вираженими і доступними для сприйняття іншими особами.

Головною підставою виникнення зобов'язань в авторському праві є правочин. Згідно зі ст. 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. При цьому правочини є необхідними та специфічними елементами механізму цивільно-правового

регулювання. Правочини можуть бути односторонніми, двосторонніми або багатосторонніми.

ЦК України визначає односторонній правочин як дію однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами, причому односторонній правочин може створювати обов'язки або для особи, яка його вчинила, або для інших осіб, у визначених законом випадках чи за домовленістю з ними.

Розрізняють два види односторонніх правочинів. До першого виду відносять односторонні правочини, у разі вчинення яких особа, яка їх вчиняє, бере на себе суб'єктивний обов'язок, надаючи тим самим іншій особі (особам) суб'єктивне право. Прикладом такого правочину може бути оголошення конкурсу на написання віршу. У разі, якщо вірш буде відповідати умовам конкурсу, засновник конкурсу повинен буде виконати обов'язки, які були встановлені в його умовах, наприклад, надати автору призову винагороду.

Другий вид — це односторонні правочини, які покладають обов'язок на особу, відносно якої вони здійснюються, їх можна визначити як акти суб'єктів цивільного права, в силу яких здійснюється впливання на правову сферу інших осіб. При цьому наголос робиться саме на правовідносинах за участю суб'єктів цивільного (приватного) права, що відрізняє зазначені правочини від, скажімо, адміністративного акта, який видається суб'єктом публічного права. З цього приводу С. С. Алексєєв зазначає: «Перед нами область гражданских правоотношений, участники которых по своему исходному положению лишены возможности своими односторонними действиями возлагать на других лиц какие-либо юридические обязанности или иным образом воздействовать на их правовое положение» [3, с. 64]. Отже, у особи, на яку покладається обов'язок, завжди є право приймати чи не приймати волевиявлення того, хто здійснив правочин. Так, автор колекції картин має право у своєму заповіті зобов'язати спадкоємця, якому він їх передає, раз на рік проводити виставки та надавати всім бажаючим можливість ознайомлюватись з його творчістю, в свою чергу спадкоємець, вказаний у заповіті, має право прийняти спадщину або не прийняти її, та відповідно до цього виконати або не виконати покладений на нього обов'язок спадкодавця.

Найбільш розповсюдженим серед правочинів як підстав виникнення зобов'язань в авторському праві є договір.

Стаття 626 ЦК України визначає, що договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Є. А. Суханов зазначає, що договір являє собою підставу нормального товарообігу, яка найчастіше усього зустрічається, а договірні зобов'язання є основним різновидом зобов'язань. При цьому він наголошує, що мова йде не тільки про договори з передачі речей, а й з приводу виконання робіт або надання послуг, а також про договори з приводу передачі майнових прав, у тому числі корпоративних та виключних [4, с. 17].

О. Є. Харитонов звертає увагу і на те, що договір відрізняється від інших юридичних фактів тим, що безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає

права і обов'язки учасників правовідносин, які він породжує, а отже виступає своєрідною програмою дій, яка координує діяльність сторін [2, с. 158].

Треба зазначити, що у юридичній літературі договір розглядається як багатопоняттєве правове явище.

Так, на думку Н. Д. Єгорова, під договором розуміють юридичний факт, що покладено в основі зобов'язання, а також як договірне зобов'язання (правовідношення), і як документ, у якому закріплений факт існування зобов'язального правовідношення [5, с. 428].

О. С. Йоффе зазначає, що договір, можна розглядати як само зобов'язання (обов'язок), що виникає на основі домовленості, а у деяких випадках цим терміном визначають документ, який фіксує акт виникнення зобов'язання за волею всіх його учасників [6, с. 26].

М. І. Брагінський та В. В. Вітрианський зазначають, що договір, як підстава виникнення зобов'язання, складає окремий поверх класифікації юридичних фактів, а отже, він повинен відповідати їх основним ознакам, тобто мати здатність породжувати права та обов'язки. Виходячи з даної точки зору договір може бути поставлений в один ряд з односторонніми правочинами, юридичними вчинками, адміністративними актами, деліктами тощо [7, с. 17].

Так і на думку І. В. Бекленішевої, договір у якості підстави виникнення прав і обов'язків, тобто у якості юридичного факту, повинен у першу чергу відповідати ознакам юридичного факту — здатності породжувати правові наслідки [8, с. 64].

Характерними ознаками авторського договору як юридичного факту є те, що у ньому виражається взаємна, збіжна воля сторін, а також те, що він є результатом погоджених дій суб'єктів, які направлені на досягнення певних авторсько-правових наслідків: встановлення, зміну або припинення авторсько-правових відносин.

Договори у сфері авторського права відносять до групи цивільно-правових договорів, у зв'язку з чим до авторського договору застосовуються правила щодо двосторонніх і багатосторонніх правочинів та норми зобов'язального права, які стосуються порядку укладання й виконання договорів, відповідальності сторін тощо. А отже, до авторсько-правових договорів застосовують норми і принципи договірного права, які визначаються цивільним законодавством.

Як зазначалося раніше, підставою виникнення зобов'язань в авторському праві можуть бути і противоправні дії. Так, завдання майнової і (або) моральної шкоди автору твору породжує обов'язок відшкодування шкоди особою, яка її завдала.

Зобов'язання з відшкодування шкоди можуть виникати як в рамках договірних, так і в рамках недоговірних правовідносин. У першому випадку юридичним фактом, на підставі якого виникає зобов'язання з відшкодування шкоди, виступає порушення відносних прав і обов'язків. Другий випадок має місце тоді, коли підставою виникнення зазначеного зобов'язання є порушення абсолютних прав і обов'язків. Слід зазначити, що назва зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення абсолютних прав і обов'язків,

бере свій початок ще за часів римського права та походить від латинського слова «*delictum*» — правопорушення, тому зазначені зобов'язання досить часто називають деліктними.

Отже, виникнення будь-якого зобов'язання з відшкодування шкоди ґрунтується на фактах завдання цієї шкоди, фактах вчинення неправомірних дій, однак самі зобов'язальні відносини з відшкодування шкоди спрямовані на відновлення порушених прав та досягнення правомірного результату.

Необхідно підкреслити і те, що ефективність приватно-правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у сфері авторського права можлива лише у тому разі, якщо у випадку порушення прав та інтересів учасників зазначених відносин, їм будуть гарантовані захист і відповідні відшкодування або компенсації завданої шкоди. Отже, інститут відшкодування шкоди займає вагомe місце серед інших правових засобів захисту порушених авторських прав.

### Література

1. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. — М.: Юридическая литература, 1984. — 144 с.
2. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти): Монографія. — О.: Фенікс, 2008. — 464 с.
3. Анталогія уральської цивілістики. 1925-1989: Сборник статей. — М.: Статут, 2001. — 431 с.
4. Гражданское право: В 4 т. Т. 3: Обязательственное право: учебник / Отв. ред. Суханов Е. А. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Волтерс Клувер, 2008. — 800 с.
5. Гражданское право / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — СПб.: Юрид. Центр Пресс, 1996. — 766 с.
6. Иоффе О. С. Обязательственное право. — М.: Госюриздат, 1975. — 368 с.
7. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. — М.: Статут, 2002. — 848 с.
8. Бекленищева И. В. Гражданско-правовой договор: классическая традиция и современные тенденции. — М.: Статут, 2006. — 204 с.

### Анотація

*Кетрарь А. А.* Підстави виникнення зобов'язань в авторському праві. — Стаття.

У статті проаналізовані підстави виникнення зобов'язань в авторському праві. Окремо охарактеризовані такі поняття, як правочин, договір, відшкодування шкоди в авторському праві.

*Ключові слова:* авторське право, зобов'язання, юридичний факт, авторський договір, відшкодування шкоди.

### Аннотация

*Кетрарь А. А.* Основания возникновения обязательств в авторском праве. — Статья.

В статье проанализированы основания возникновения обязательств в авторском праве. Отдельно охарактеризованы такие понятия, как сделка, договор, возмещение вреда в авторском праве.

*Ключевые слова:* авторское право, обязательство, юридический факт, авторский договор, возмещение вреда.

## Summary

*Ketrar A.* The grounds of coming of the obligations in copyright. — Article.

The grounds of creation of the obligations in copyright are analyzed in the article. Such concepts as transaction, the agreement, the compensation of harm are characterized separately.

*Keywords:* copyright, obligation, legal fact, author's contract, the compensation of harm.

УДК 347.721

*А. Г. Пишна*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ  
КОЛЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Постановка проблеми. З розвитком технічних засобів набагато спрощено доступ, копіювання та використання об'єктів авторського права та суміжних прав. За таких умов правовласник просто не в змозі самостійно відстежити всі випадки використання результатів їх творчої діяльності та отримати належну винагороду. Складно з практичної точки зору укласти договір з правовласником кожному зацікавленому користувачеві. Відповідно до статті 45 Закону України «Про авторське право і суміжні права» суб'єкти авторського права і суміжних прав можуть управляти своїми правами: особисто; через свого повіреного; через організацію колективного управління [1]. Організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами) — організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і не має на меті одержання прибутку. В сучасних умовах важко уявити реалізацію творцями належних їм прав без допомоги організацій колективного управління. Від ефективності діяльності організацій колективного управління, з однієї сторони, залежить реалізація творцями належних їм прав, в першу чергу права на отримання винагороди, з іншої сторони, буде забезпечено правомірне використання об'єктів авторського права та суміжних прав користувачами. Для того щоб організації колективного управління могли належним чином виконувати покладені на них функції, важливе значення має належне правове забезпечення їх створення та діяльності. При цьому у законодавстві має приділятися належна увага не лише порядку створення та діяльності організацій колективного управління, а й здійсненню ефективного контролю за дотриманням з їх сторони права як правовласників, які передали свої права в управління, так і користувачів. Зазначене обумовлює актуальність та важливе практичне значення дослідження.

Стан дослідження проблеми. Слід зазначити, що окремі аспекти створення та діяльності організацій колективного управління, здійснення ними захисту прав творців та їх правонаступників досліджувались у працях такі вчені, як Н. Абрамова, Т. Давиденко, А. Насадюк, Е. П. Рокічіолі, В. Троцька, О. Черкашина та ін.